

УДК 336.72

СМІРНОВ О.Ю., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, Миколаїв, Україна

Смірнов Олександр Юрійович – аспірант Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Мотиви та чинники заощадження у сучасній економічній теорії

Статтю присвячено аналізу основних мотивів та чинників заощаджень у сучасній економічній теорії. Проаналізовано історичні етапи розвитку концепцій ощадливої поведінки домогосподарств, що дозволяє визначити заощадження як усвідомлену мету, а не як механічний процес відмови від поточного споживання.

The article is devoted to the analysis of basic motives and factors of savings in the modern economic theory. Analyzed are historical stages of development of household savings behavior conceptions that allows to determine savings as a meaningful purpose but not as a mechanical process of renunciation of current consumption.

Одним із ключових завдань, яке необхідно вирішити для побудови ефективної та сталої економіки, є відтворення основного капіталу. Для економіки, що перебуває в стані трансформації, вирішення даного завдання перетворюється у проблему пошуку нових внутрішніх джерел фінансування інвестицій – заощаджень населення. Накопичена сума грошових активів утворить інвестиційний потенціал держави, а їх активне залучення як інвестицій в економіку є однією з головних передумов забезпечення економічного зростання.

Проблема заощаджень всебічно досліджувалась в класичному та сучасному вченні, зокрема, в працях А.Сміта, Д.Рікардо, Ж.-Б.Сея, Дж.М.Кейнса, А.Маршалла, Е.Хансена, П.Самуельсона, М.Фрідмана, Ф.Модільяні, І.Фішера, Р.Холла, А.Дітона, Р.Хольцмана, Р.Левіна та багатьох інших авторів.

Мета дослідження полягає в тому, щоб узагальнити сучасні концепції теорії заощадження та виявити основні мотиви та чинники заощаджень. В роботі використані наступні методи: діалектичний, аналітичних порівнянь, аналізу та синтезу.

Відправною точкою аналізу категорії “заощадження” є припущення про те, що та

частина сукупного доходу домогосподарства, фірми чи держави, яка не споживається, приймає форму заощаджень. Заощадження, таким чином, дорівнюють доходу за мінусом витрат на споживання. На цьому постулаті побудована сучасна економічна теорія. Сукупний обсяг та темп зростання заощаджень визначає обсяг випуску продукції, темпи економічного зростання, рівень технічного прогресу і, нарешті, добробут її населення.

Хоча заощадження завжди виступають певним відрахуванням від поточного споживання, вони забезпечують стійке підвищення продуктивності праці, зайнятості населення, максимум споживання на одного працівника і, врешті-решт, оптимізують добробут. Вплив заощаджень на економічну систему здійснюється через інвестиції. Прийнято вважати, що приватні і державні заощадження, що формують національні заощадження, цілком конвертуються в інвестиції, але повної рівності між ними немає.

Підхід до визначення заощадження як різниці між доходами та поточними витратами є надто спрощеним і не відображає економічної сутності заощаджень.

Широке коло науковців, серед яких Дорнбуш, Фішер та Менкью, стверджують, що

сучасна економічна теорія дає декілька визначень заощадженням.

По-перше, під заощадженнями розуміють ту частину доходу, споживання якої домогосподарство (фірма, держава) відкладає на майбутнє, надаючи перевагу майбутньому споживанню частини доходу над сьогодишнім і зважаючи очікувану корисність від споживання в майбутньому та сьогодні.

По-друге, під заощадженнями розуміють ту частину доходу, яку економічний агент збирається спожити в майбутньому. Залежно від видів економічних суб'єктів (населення, корпорації та держава) виникають три види заощаджень: заощадження населення, заощадження корпоративного сектора, заощадження держави. Населення є основним постачальником інвестиційних ресурсів. Мобілізація заощаджень населення є для фінансових посередників важливою умовою успішної діяльності. Дохід, що не споживається в поточному періоді, набуває три основні форми: депозити в комерційних банках, цінні папери, валютні заощадження, грошові кошти на руках населення.

По-третє, заощадження також визначають як частину доходу, що залишається після сплати податків та не споживається. Тобто заощадження розглядаються в розрізі складової частини доходу за поточний рік, яка не сплачується у вигляді податків та не витрачається на купівлю споживчих товарів, а спрямовується на банківські рахунки, страхування, облігації, акції та інші фінансові активи.

Джерелом нагромадження заощаджень є дохідна частина бюджету домогосподарства, що складається з натуральних і грошових доходів родини. Але дохід, отриманий домашнім господарством у натуральному вигляді, у прямому виді не придатний для нагромадження, тому члени родини використовують його для задоволення власних потреб, а залишок натурального доходу, як правило, перетворюють через продаж у грошовий дохід, тому що дохід у грошовій формі більш зручний для нагромадження заощаджень.

На розмір національних заощаджень домашніх господарств впливає діючий рівень податкових платежів з доходів фізичних осіб, політика уряду з питань заощаджень, доступність кредиту та очікування цінових змін. А діючий рівень процентних ставок, як вважають багато економістів, впливає на розмір заощаджень.

Дж.М.Кейнс вказує на наявність вісьмох мотивів, які спонукають людей утриматися від витрачання одержаного доходу [14]:

1. Створення резерву на випадок непередбачених обставин – мотив “на чорний день”.
2. Забезпечення майбутнє (забезпечення пенсійного віку, освіти) – мотив життєвого циклу.
3. Забезпечення доходу у формі процента і отримання переваг від зростання цінності

майна, оскільки більшому реальному споживанню у майбутньому віддають перевагу над меншим поточним споживанням – мотив міжчасового заміщення.

4. Отримання переваг від можливості поступово збільшувати обсяг споживання в майбутньому – мотив підвищення життєвого рівня.
5. Отримання почуття незалежності та свободи дій, навіть якщо немає чітких планів чи намірів – мотив незалежності.
6. Страхування ризикових чи ділових операцій – мотив підприємництва.
7. Забезпечення добробуту нащадків – мотив спадку.
8. Нагромадження заради нагромадження – мотив жадібності.

Сучасні науковці до перелічених мотивів Кейнса додають ще принаймні два мотиви – мотив невизначеності та мотив вимушених заощаджень. Зокрема, результати досліджень Дітона свідчать, що в мотивах заощаджень населення країн, що розвиваються, важливу роль відіграє невизначеність майбутніх доходів, пов'язана із залежністю добробуту переважно сільськогосподарських підприємств від непередбаченого впливу природних умов. У результаті населення згладжує споживання протягом тривалого часу за рахунок заощаджень.

Мотив вимушених заощаджень проявляється при наявності такої ситуації, яка обмежує можливості придбання бажаних товарів та послуг домогосподарствами, при чому останні вимушені заощаджувати, сподіваючись на поліпшення ситуації в майбутньому. Особливо гостро проблема вимушених заощаджень постала в другій половині 1980-х років у СРСР та країнах Центральної Європи. Проблема вимушених заощаджень характерна також для таких домогосподарств, дохід яких збільшується високими темпами, але стиль життя та звички не дозволяють швидко змінити частку доходу, що заощаджується.

Гроші, не витрачені на споживання, - це, по визначенню, заощаджені гроші. Якщо їх не приховувати, то заощаджені гроші можна змусити працювати, щоб принести їхнім власникам ще більші гроші. А. Маршалл у роботі “Принципи економічної науки” дає визначення грошам як капіталу, що представляє собою “частину багатства людини, яка виділяється на одержання доходу у формі грошей”. Тобто домашні господарства з нагромадженнями роблять певні дії. Серед основних форм заощаджень виділяють:

1. Покупка дорогоцінних металів (ювелірних виробів).
2. Покупка майна й речей, що мають невеликий, але постійний попит.
3. Покупка боргових зобов'язань.
4. Покупка цінних паперів, що мають постійний попит.

5. Покупка іноземної валюти.
6. Зберігання національної валюти в готівці.
7. Зберігання національної валюти у фінансово-кредитних установах у вигляді безготівкових коштів.

Деякі перераховані форми заощадження містять у собі такі розповсюджені види заощаджень, як страхування життя, участь у недержавних пенсійних фондах. Але основними в цей момент часу формами заощадження є депозити в комерційних банках, валютні заощадження, наявні кошти в готівці.

За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані. Організовані заощадження – це такі заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких проводить банківська система, або небанківські фінансово-кредитні установи, які згідно із законодавством мають право здійснювати операції щодо залучення коштів населення та їх розміщення. Від розміщення заощаджень у фінансово-кредитних установах населення отримує прибуток у вигляді процентів і дивідендів.

Організовані заощадження домогосподарств поділяють на:

- 1) вклади в банківських установах;
- 2) вклади в небанківських депозитних установах;
- 3) придбання цінних паперів;
- 4) вкладення в страхові поліси.

Неорганізовані грошові заощадження населення - це ті, що зберігаються безпосередньо в населення готівкою в національній та іноземній валютах. Частина неорганізованих заощаджень населення може набувати натуральної форми через вкладання їх у товари тривалого користування.

Негрошові способи нагромадження заощаджень вимагають від домашніх господарств придбання спеціальних знань, щоб успішно й постійно проводити із цими цінностями операції, спрямовані на одержання приросту заощаджень. Грошові способи нагромадження заощаджень не вимагають, щоб власники робили постійні операції зі своїми грошми, а збільшення заощаджень залежить від строку надання їх позичальнику.

Наявність безлічі способів заощаджень вимагає від їх власника звертати уваги на цілий ряд критеріїв. Перевага у виборі кожного критерію залежить від намірів і можливостей особи, що збирається зберігати гроші, але завжди серед них присутні три основних критерії, а саме: норма доходу, ризик, ліквідність.

Норма доходу виступає основною мотивацією при виборі форми, що буде використана для зберігання заощаджень.

Ризик означає можливість у певний момент у майбутньому одержати кошти назад. Таким чином, форма заощадження, що припускає можливість втрати заощаджень, буде гіршою в порівнянні з тією формою, що припускає безпечне вкладення коштів.

Ліквідність являє собою легкість, з якої можна перевести заощадження в готівку для подальшого споживання. Сума, що зберігається в ліквідній формі, буде змінюватися залежно від індивідуальних потреб власника заощаджень.

Між ризиком, нормою доходу й ліквідністю існує складнопідрядна залежність. Форми заощаджень із високим ступенем ризику, викликаним особливістю способу заощадження, повинні забезпечити високу норму доходу; природно, висока норма доходу повинна також компенсувати зменшення ліквідності.

Таким чином, з одного боку, домашні господарства мають постійну потребу розміщувати тимчасово вільні кошти в різні форми заощадження. А суспільство, з іншого боку, зацікавлене в тому, щоб тимчасово вільні кошти громадян були залучені в економіку й ефективно використовувались в процесі виробництва матеріальних благ. Успішне вирішення цього завдання для будь-якої країни, у першу чергу, визначається обсягом накопичених заощаджень громадянами, у другу – залежить від ефективності їхнього використання.

В західній економічній теорії існує ряд теорій, що пояснюють поведінку населення щодо заощаджень.

Туриянська М.М. наводить 4 основні етапи, що пов'язані з формуванням теорії заощаджень (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи формування теорії заощаджень

Етапи	Зміст теорії	Представники теорії
Перший	Класична політекономія. Обґрунтована система поглядів на проблеми розподілу доходів	А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.Міль
Другий	Маржиналізм. Розкриті проблеми взаємозв'язку процента та ролі вимушених заощаджень	А.Маршалл
Третій	Кейнсіанська школа. Системно визначила особливе місце категорії заощадження серед фундаментальних економічних понять	Дж.Кейнс, Е.Хансен, П.Самуельсон
Четвертий	Монетаризм. Заощадження розглядаються у взаємозв'язку із доходом	М.Фрідмен, Д.Мут, Ф.Хайєк

Огляд сучасної теорії заощаджень варто розпочати з аналізу внеску Дж.М.Кейнса.

1. Теорія абсолютного доходу. Якщо домогосподарства розподіляють свій поточний використовуваний дохід між споживанням та заощадженням ($Y = C + S$), то відомі припущення Кейнса щодо функції споживання визнача-

$$S = a + sY^d$$

де S – заощадження,

Y^d – поточна величина наявного доходу,

a – константа,

s – гранична схильність до заощадження.

Відповідно до даної теорії, коефіцієнт заощаджень повинен зростати в тих країнах, де спостерігається зростання доходів. Однак у теорії абсолютного доходу бракує підтвердженнь статистичного характеру.

$$C_1 = a + (1 - s)Y_1^d - bC_h$$

де: C_1 – споживання в період часу 1;

Y_1^d – дохід у період часу 1;

C_h – попередній найвищий рівень споживання;

a й b – константи.

За теорією Дюженберрі при короткостроковому збільшенні доходу населення не прагне відразу витратити його внаслідок інерції й сформованих до даного моменту споживчих звичок. Однак із часом, коли рівень доходу стабілізується, населення повертається до старого коефіцієнта заощаджень за рахунок збільшення споживання.

3. Теорія перманентного доходу, розроблена в 50-ті роки М.Фрідманом, припускає, що населення ухвалює рішення щодо споживання й заощадження на підставі очікуваного сукупного доходу за весь період свого життя. На думку Фрідмана, дохід, домогосподарства в кожен момент часу, складається із двох компонентів: перманентного (постійного) і транзитивного (тимчасового) доходів. Перманентні доходи - це регулярні доходи, які обумовлені наявним у домогосподарства матеріальним і нематеріальним капіталом; вони залежать від рівня добробуту людини, його освіти та інших факторів. Фрідман стверджує, що населення здатне оцінити корисність такого роду доходів протягом часу життя й розподілити споживання між окремими періодами життя таким чином, щоб максимізувати сукупну корисність доходів. Транзитивні доходи – це нерегулярні доходи, пов'язані, наприклад, з несподіваними змінами ринкової вартості активів, змінами цінних пропорцій, виграшами в лотереї й іншими непередбаченими подіями. Теорія перманентного доходу стверджує, що населення прагне споживати всі перманентні доходи й зберігати транзитивні доходи. Проте емпіричних доказів справедливості теорії перманентного доходу не так багато.

ють водночас і особливості функції заощадження.

Теорія абсолютного доходу Кейнса, висунута їм у 30-ті роки XX століття, стверджує, що між заощадженнями й доходом існує лінійна залежність, що виражається в такий спосіб:

2. Теорія відносного доходу полягає в тому, що споживання, а, отже, і заощадження, залежить не тільки від поточного доходу, але й від попереднього рівня доходу й споживчої поведінки. Однією з модифікацій теорії відносного доходу стала теорія Дюженберрі (запропонована американським економістом у 40-х роках XX століття). Ця теорія може бути виражена наступною формулою:

Скоріше, навпаки, у ряді випадків дослідження показали, що схильність до споживання транзитивних доходів на споживання, а не заощадження, дуже велике. Як наслідок, виникли варіації теорії Фрідмана. Основне твердження полягає в тому, що схильність до заощадження за рахунок перманентного доходу менше, ніж за рахунок транзитивного доходу.

4. Відповідно до теорії життєвого циклу, запропонованої в 50-х роках XX століття американськими економістами Андо й Модільяні, індивідуум прагне до максимізації сукупної корисності споживання протягом періоду свого життя при наявності бюджетного обмеження [13]. Відповідно до даної теорії дисконтована величина всіх майбутніх потоків споживання дорівнює сумі накопиченого поточного багатства індивідуума й дисконтованій величині всіх майбутніх доходів. Протягом свого працездатного віку індивідуум заощаджує більше певну частину свого доходу, щоб у момент виходу на пенсію мати резерв заощаджень, що дозволяє не допустити різкого падіння рівня споживання, пов'язаного зі скороченням доходів.

5. Теорія життєвого циклу І.Фішера. Суттєві доповнення до теорії заощадження зробив І. Фішер. Він розробив модель міжчасового вибору, тобто вибору між сучасними уявленнями домогосподарств та їх майбутніми сподіваннями [15]. Перш за все він звернув увагу на бюджетне обмеження, залежність споживання від рівня поточних доходів та можливостей брати гроші в борг. Тому домашнє господарство може споживати та заощаджувати в кожний даний період на вищому чи нижчому рівні від поточного доходу. В різні періоди людина може планувати обмеження чи зростання споживання, а також зростання чи обмеження заощаджень. В цілому, молод-

ші покоління більше заощаджують, а старші більше споживають.

І. Фішер ставив питання про те, які зрушення в споживанні в другому періоді необхідні для того, щоб компенсувати його скорочення в першому періоді. Це він називав граничною нормою заміщення споживання першого періоду у другому. На відміну від Дж. Кейнса І. Фішер стверджував, що споживання залежить не тільки від поточного доходу, а й очікуваних доходів протягом усього життя.

На показники споживання та заощадження суттєво впливає ставка процента. Пряме тлумачення збільшення впливу ставки процента на заощадження не відповідає теорії питання, бо тут слід розрізняти ефект заміщення та ефект доходу. Коли ставка процента зростає, збільшується майбутнє споживання, яке можна одержати при даному рівні поточних заощаджень. Тому домогосподарства замішують певну частку споживання в поточному періоді на зростаюче споживання в майбутньому.

6. Теорія споживання/заощадження та метод раціональних очікувань. Вперше підхід раціональних очікувань до аналізу заощадження та споживання застосував Р. Холл, який запропонував способи розрізнення випадкових і невідповідних компонентів у динаміці доходу, таким чином, сформулювавши основи стохастичної теорії споживчої/ощадної поведінки [7]. Базова гіпотеза Холла полягала в тому, що споживачі максимізують очікувану, а не фактичну, величину корисності протягом життєвого циклу стосовно незмінної ставки відсотка. Відповідно до гіпотези перманентного доходу, споживачі приймають рішення, у тому числі ґрунтуючись на своїх оцінках майбутніх доходів, тобто на своїх очікуваннях. Холл стверджував, що якщо відповідно до гіпотези перманентного доходу споживачі намагаються згладити своє споживання стосовно коливань доходу, і в кожен момент часу обирають рівень споживання на підставі очікувань про майбутній дохід, то, отримуючи якусь нову інформацію, вони неминуче переглядають і свій рівень споживання. Наприклад, людина, що одержала підвищення по службі, очікуючи зростання заробітної плати, збільшить свої поточні витрати, а людина, що втратила роботу, скоротить. Оскільки “нова” інформація ніяк не пов’язана з вже наявною, то у випадку її надходження поведінка споживача відхиляється від прогнозів моделі. Однак якщо в розпорядженні дослідника є панельні дані, то стає можливим оцінити, наскільки споживачі враховували таку інформацію й дійсно вирівнювали споживання в попередніх періодах так, як це передбачається в неокласичних моделях. Як передумови моделювання передбачалося, що:

- зміна доходу домогосподарств є стохастичним процесом;

- домогосподарства формують своє поточне споживання так, щоб максимізувати очікувану міжчасову корисність відповідно до теорії життєвого циклу/перманентного доходу.

Для вирішення завдання з максимізації цієї корисності домогосподарства змушені оцінювати рівень постійного доходу на основі даних про динаміку поточних доходів. Теорія Холла стверджує, що будь-яка нова інформація, отримана домогосподарствами, впливає на їхні сподівання і, відповідно, на обраний рівень споживання. Тобто зміни у споживанні та заощадженнях відображають “несподіванки” у змінах доходу за весь життєвий цикл. Якщо люди оптимально використовують всю інформацію, то динаміка зміни їхніх сподівань щодо майбутніх доходів непередбачувана. Тому непередбачуваними є також зміни рівня споживання і розподілу поточного доходу між споживанням та заощадженням.

7. Модель заощаджень “на чорний день”. Пояснити високу чутливість споживання до змін поточного доходу можна й інакше, як це було запропоновано в моделі заощаджень “на чорний день” (“buffer-stock” models). Ця модель звертає увагу на існування мотиву “на чорний день” у молоді й родин з високою невизначеністю майбутніх доходів. Домогосподарства формують фінансовий резерв на “чорний день” з такого розрахунку, щоб він дозволив їм вирішити потенційну проблему [5]. Наприклад, якщо мова йде про загрозу безробіття, то запас заощаджень має бути достатнім для того, щоб компенсувати нестачу доходу на період пошуку нової роботи. Тому якщо страховий запас сформований, то домогосподарство припиняє робити поточні заощадження, і починає споживати весь поточний дохід. Таким чином, заощадження (запаси) домогосподарства залишаються практично незмінними до досягнення людьми 50-літнього віку, після чого вони починають збирати на старість.

8. Врахування ефекту когорти й часу в моделі життєвого циклу. Якщо індивіди, що народилися в різні роки, розрізняються обсягами своїх життєвих ресурсів або перевагами, то форма графіка заощаджень за віком, побудованого на даних одномоментного опитування населення може приймати форму горба навіть тоді, коли індивіди не згладжують граничну корисність своїх витрат протягом життя, і навпаки, форма горба не спостерігається, хоча індивіди вирівнюють своє споживання. Було виявлено, що ефект часу також значно впливає на заощадження населення, які можуть змінюватись у відповідь на зміну ставки відсотка або пенсійного законодавства. Дітон і Паксон виявили вплив зростання продуктивності на рівень доходів і споживання домогосподарств. Ними був запропонований метод оцінки профілів заощаджень за

віком індивідів на основі опитувань домогосподарств. Цей метод був застосований до даних з Тайваню й Таїланду, і було виявлено, що індивідуальний метод призводить до результатів, які краще вписуються в модель життєвого циклу [4].

Аттаназіо й Броунінг використовуючи дані опитування сімейних витрат у Великобританії простежили за заощадженнями когорт у часі [1; 2]. Основною знахідкою став висновок про зникнення варіації споживання, сумісної з моделлю життєвого циклу. А в дослідженні на даних США вплив фактору когорти на норму заощаджень домогосподарств був приписаний Аттаназіо розходженням у схильності до заощадження в різних когортах. У роботах Каптейна і Джапеллі були протестовані різні гіпотези щодо можливих факторів, що визначають когортні ефекти [9; 10]. Серед них були розглянуті розходження в коефіцієнтах смертності, перевагах, очікуваннях щодо розмірів пенсійних виплат і зростання продуктивності.

9. Економічні моделі заощаджень і соціальна політика. В економічній теорії ощадної поведінки завжди був і залишається важливим аспект пристосування цієї теорії до проблем соціальної політики. Заощадження населення завжди перебували в центрі проблем, пов'язаних з політикою оподаткування, стимулювання інвестицій й економічного зростання, боротьби з бідністю. Останнім часом до цих питань додалася ще й проблема, пов'язана з реформою системи соціального страхування [6; 8; 12]. Неможливість продовження політики виплати пенсій за рахунок податкових надходжень від працюючого населення у зв'язку зі змінами вікової структури населення змусило уряди багатьох країн здійснювати перехід до накопичувальних схем пенсійного страхування. Однак якщо такий перехід буде здійснений, то залишається неясним, чи будуть домогосподарства самостійно накопичувати достатні кошти для підтримки свого споживання в пенсійний період, яким чином можливо стимулювати такі ощадні дії, а також як забезпечити збереження цих заощаджень на макрорівні.

Дослідження показують, що домогосподарства в таких умовах зберігають недостатньо, і тому потрібні заходи державного регулювання (наприклад, податкові пільги). Однак поки є сумніви в тому, що податкові пільги будуть однаково успішно працювати для різних груп населення.

Однією із пропозицій удосконалювання моделі життєвого циклу для розробки заходів соціальної політики стала ідея про те, що теорія розподілу ресурсів між декількома періодами часу може бути розглянута як концептуальна рамка, конкретне наповнення якої залежить від природи індивідуальних переваг (мотиви заощаджень на старість, спадщина, заощадження на "чорний день" тощо).

10. Моделі вибору портфеля вкладень і синтез портфельного підходу й апарату функції споживання. Якщо в теоріях споживчої/ощадної поведінки моделюється залежність норми й обсягу потоків споживання/заощаджень від доходу домогосподарств, то портфельний підхід застосовується в тому випадку, коли постає питання про те, як домогосподарства розміщують свої заощадження між різними видами фінансових і матеріальних активів і чим визначається їхній вибір. В економічній теорії із цього приводу існує два основних підходи: 1) модель вибору портфеля вкладень (CAPM), 2) а також розвиток теорії заощаджень і теорії очікуваної корисності відповідно до проблеми портфельного вибору.

Проблема вибору портфеля є проблемою прийняття рішення в умовах невизначеності, при якій інвестор розподіляє свої матеріальні активи між деякими ризиковими й деякими неризиковими вкладеннями з різною ринковою нормою віддачі. Модель може бути сформульована як у статичі – максимізація доходу наприкінці єдиного періоду, так й у динаміці, що звичайно припускає розгляд життєвого циклу.

Аналіз ґрунтується на гіпотезі про зворотну залежність корисності від ризику й прямої - від прибутковості вкладень. У моделі передбачається, що людина або домогосподарство розподіляє свої фінансові ресурси між різними активами так, щоб мінімізувати варіацію віддачі від усього портфеля, при заданій очікуваній віддачі від кожного з активів. При цьому вводиться досить сильна обмежувальна умова про незалежність ощадних і портфельних рішень. Аналіз фактично переноситься з рівня домогосподарства на рівень ринкових оцінок, і мова йде про те, наскільки портфель активів реального домогосподарства відхиляється від ідеального ринкового варіанта. Оскільки емпіричні факти свідчать про те, що реальні портфелі активів домогосподарств у середньому досить слабо диверсифіковані, будуються гіпотези щодо причин цього. Найбільш очевидним є припущення про існування високих транзакційних витрат ризикових видів активів, наприклад, акцій. Ці витрати можуть бути пов'язані з оплатою консультаційних, інформаційних, брокерських послуг з покупки й продажу цих активів. Пояснення також стосувалися недосконалості фінансового ринку: незбалансованості оподаткування доходів від різного виду активів, обмеженнях ліквідності, неможливості оперування невеликими сумами, невідповідності короткострокових вкладень. Основним висновком, до якого приходили дослідники, був висновок про те, що високоризиковані активи можуть собі дозволити тільки домогосподарства з великим розміром доходу.

11. Біхевіористські моделі заощаджень. Біхевіористські моделі в основу аналізу ставлять твердження, що більшість людей мають

проблеми із самоконтролем, а це унеможливило безпосереднє застосування теорії життєвого циклу – постійного доходу. Інша особливість, на якій акцентують біхевіористи – складність проблеми оптимізації розподілу ресурсів упродовж життя. Її було б полегшено, якби вдалося сформулювати хоч які-небудь емпіричні правила, яких можна було б дотримуватися. Проте зміни у демографічному складі населення, у розвитку економіки та системі соціального забезпечення відбуваються так швидко, що не дають змоги орієнтуватися, скажімо, на поведінку власних батьків. І, нарешті, біхевіористи стверджують, що гранична схильність до споживання є різною для різних видів активів, а цей факт важко пояснити у межах підходу стандартної теорії споживання/заощадження.

Біхевіористські моделі заощадження – це єдина послідовна альтернатива стандартній моделі. Їхня перевага у тому, що заощадження ставлять у центр розгляду, а не зводять до різниці між доходом та споживанням. Крім того, ці моделі наголошують на чинниках, важливості яких інтуїтивно очевидна (самоконтроль та обмеженість спроможності планувати майбутнє).

У цілому, сучасна економічна теорія ощадної поведінки населення, незважаючи на кризовий стан, викликаний тим, що зміни поведінки людей, що відбулися, не цілком вписується в наявні теоретичні концепції, а можливо й завдяки кризі, являє собою поле гострої конкуренції між різними новими ідеями, що претендують на статус послідовників неокласичних теорій, що вирішили у свій час протиріччя між емпірікою й теорією абсолютного доходу Кейнса.

Таким чином, поняття “заощадження” являє собою результат нагромадження власниками багатства, зокрема, у вигляді коштів, а область його застосування поширюється на дії окремих осіб і членів їхніх родин, тобто насамперед на домогосподарства. При цьому до основних спонукальних мотивів нагромадження заощаджень можуть бути віднесені наступні: перестраховка – гроші відкладаються “на чорний день”; ощадливість – деякі люди й у цілому народи внаслідок звички або звичаю більш ощадливі у своїх витратах, ніж інші; відстрочена покупка – заощадження накопичуються для здійснення фінансування покупки в майбутньому; контрактні зобов’язання – гроші відкладаються для погашення застави або виплати позики, сплати страхових внесків тощо.

Розглянуті основні економічні теорії ощадної поведінки домогосподарств дозволяють стверджувати, що еволюція економічних теорій заощаджень ХХ століття відбувалась за декількома напрямками. При чому єдиної відповіді на питання, що визначає заощадження домогосподарств і від чого залежить вибір окремого виду активів не існує. По-перше, протягом тривалого часу відбувалось уточнення категоріально-

понятійного апарату (понять доходу, споживання, заощадження). По-друге, з’явилися альтернативи неокласичним моделям ощадної поведінки населення. По-третє, рішенням про заощадження надається яскраво виражене психологічне забарвлення. Вважається, що в основі процесу заощадження знаходяться насамперед мотиви психологічного характеру. При цьому наголошується на споживацькому призначенні заощаджень, які покликані допомогти створити матеріальний добробут, забезпечити нащадків, зберегти престиж тощо. По-четверте, почали враховуватись такі фактори, як невизначеність майбутніх доходів, неповнота інформації, обмеження ліквідності, наявність інфляції тощо.

Аналіз сучасних концепцій теорії заощадження дає змогу узагальнити чинники, що впливають на ощадну поведінку домогосподарств і які разом з мотивами заощадження, зазначеними вище, дозволяють обґрунтувати вплив різноманітних заходів економічної політики на рівень особистих заощаджень:

- дохід – розмір заощаджень залежить від поточного, попереднього, постійного або очікуваного в майбутньому доходу або залежить від того життєвого циклу, в якому знаходиться домогосподарство або група, до якої належить домогосподарство;
- процентні ставки – більшість економістів стверджують про слабкий вплив змін норми процента на рівень заощадження населення;
- наявні активи (багатство) – величина активів (нерухоме майно та фінансові активи) домогосподарств змінюється рік у рік незначно й тому не викликає серйозних коливань у кількісних характеристиках заощаджень. Фактор багатства характеризується тим, що, чим більше величина нагромаджень у домогосподарствах, тим менше величина заощаджень при будь-якому рівні доходу;
- очікування – очікування домогосподарств стосовно майбутньої ситуації на ринках товарів, послуг, факторів виробництва можуть суттєво впливати на розподіл їх ресурсів між споживанням та заощадженням. Очікування підвищення цін і дефіциту товарів призводять до зменшення заощаджень, тому що для споживачів є природним прагнення уникати сплати більш високих цін. І навпаки, очікування зменшення цін і зростання пропозиції товарів спонукають споживачів збільшувати заощадження;
- економічна ситуація – рівень заощаджень залежить від темпів економічного зростання, рівня макроекономічної та політичної нестабільності, дефіциту держбюджету та державного боргу, розподілу доходу між секторами економіки тощо;

- державна політика (зміни в оподаткуванні, стимули, грошово-кредитна політика) - зростання податків призводить до зменшення рівня заощаджень. І навпаки, частка доходу, отримана від зменшення податків, буде частково йти на заощадження населення, викликаючи в такий спосіб збільшення загального рівня заощаджень;
 - розвиненість ринків капіталу – з одного боку наявність розвинутого ринку капіталів дозволяє збільшувати ефект від використання заощаджень для підвищення добробуту країни (розширюються можливості для домогосподарства щодо вибору оптимальної форми нагромаджень), з іншого боку доступність різноманітних форм кредиту означає можливість використовувати майбутні доходи для розширення поточного споживання;
 - демографічні чинники – на рішення домогосподарств щодо заощаджень впливають такі чинники як рівень освіти, вікові характеристики, склад та розмір родини, сектор економіки, в якому зайняті члени родини.
- Результати дослідження можуть бути використані при розробці заходів економічної політики впливу на рівень заощадження населення зокрема та заходів фінансової політики сприяння економічному зростанню через фактори впливу заощаджень в цілому. Подальшим напрямом дослідження має стати дослідження механізмів впливу заощадження на темпи економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Attanasio, O. P. (1998) Cohort Analysis of Saving Behavior by U.S. Households., *Journal of Human Resources* (23).
2. Browning M., Lusardi A. Household Saving: Micro Theories and Micro Facts// *Journal of Economic Literature*. – 1996. – Vol. 34.
3. Deaton A. *Understanding Consumption*. - Oxford, 1992. - 242 p.
4. Deaton, A. and Paxon C. (1994): .Saving, Aging, and Growth in Taiwan., in D. Wise (ed): *Studies in the Economics of Aging*, Univerity of Chicago Press.
5. Deaton, A. Saving and Liquidity Constraints, *Econometrica*, Vol. 59 (5), 1991.
6. Feldstein, M. (1978) – “Do Private Pensions Increase National Savings?” – *Journal of Growth-Preliminary Evidence for Chile?* – IMF Staff Papers 1997, June.
7. Hall R.E. Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence // *Journal of Political Economy*. – 1978. – Vol. 86.
8. Holzmann, R. (1997) – “Pension Reform, Financial Market Development and Economic IMF Occasional Papers 153.
9. Jappelli, T (1999) The Age-Wealth Profile and the Life-Cycle Hypothesis: A Cohort Analysis with a Time Series of Cross-Sections of Italian Households., *Review of Income and Wealth* (45).
10. Kapteyn, A. Alessie R. and Lusardi A. (1999) Explaining the Wealth Holdings of Different Cohorts: Productivity Growth and Social Security., TMR Progress Report no. 5, CentER, Tilburg.
11. Levine, R. (1997), “Financial Development and Economic Growth”, *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-727.
12. Modigliani F. Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations // *The American Economic Review*. – 1986 – Vol. 76.
13. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе – М.: Дело, 1994.
14. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег // Антологія зкономической классики. – М: Зконов, 1992. – Т.2. – 486 с.
15. Національні заощадження та економічне зростання – Інститут економічного прогнозування / За ред. д.е.н. Б.Є.Кваснюка – К.: “МП Леся”, 2000.
16. Туриянская М.М. Концепция создания целевого финансового инструмента государства со сбережениями и накоплениями населения // *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна. Випуск 75.* – Донецьк, 2004.